

УДК 343.982.34

Ю.В. Полонська, експерт Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС України в Чернігівській області

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Висвітлено історичні аспекти виникнення, становлення та розвитку дактилоскопії. Розглянуто проблемні аспекти дактилоскопічної реєстрації, її законодавчу неврегульованість. Запропоновано шляхи вдосконалення та більш широкого застосування дактилоскопічної реєстрації.

Ключові слова: дактилоскопічна інформація, дактилоскопічна реєстрація, нормативна регламентація, добровільна реєстрація, обов'язкова реєстрація.

Освещены исторические аспекты возникновения, становления и развития дактилоскопии. Рассмотрены проблемные аспекты дактилоскопической регистрации, ее законодательная неурегулированность. Предложены пути совершенствования и более широкого использования дактилоскопической регистрации.

The paper gives a historic insight into the origin, evolution and development of fingerprint examination. It studies problems of fingerprint registration including lack of legislative regulation of this process. It also suggests ways of improvement of the process of fingerprint registration.

Зацікавленість людей у візерунках на руках має багатовікову історію. Про «печатки» на руках кожної людини, «щоб всі... знали справу її» згадується ще в Біблії [1]. Крім того, у Корані (переклад В.М. Порохової) зазначено: «Ми можемо її кінчики пальців зібрати в порядку скоєному», а в іншому перекладі — вже конкретніше і чіткіше: «Невже людина вважає, що ми не зможемо зібрати воедино її зотлілі кістки? Так, у Нас вистачить сили, щоб зібрати заново воедино навіть малюнок на кінчиках її пальців (у Судний день)» [2].

Загалом багато дослідників (Бертран, Стокіс та інші) знайшли свідчення того, що ще в доісторичну епоху людей цікавили візерунки на їхніх руках. Наприклад, у 1832 році під час розкопок кургану на острові Гавр-Ініс (Франція) було знайдено кам'яні плити з кресленнями у вигляді зображень папілярних візерунків пальців рук. Спочатку вчені гадали, що це символи друїдів або літери з фінікійського, кельт іберійського чи етрусського алфавітів. Існувала також думка, що, можливо, це свідчення культу змій, оскільки креслення мали вигляд ліній, які змієподібно звивалися. У 1885 році Олександр Бертран у статті, опублікованій у журналі «Magasin pitrotesque», зазначив схожість цих зображень з візерунками на пальцях. У 1920 році французький дослідник Стокіс переконливо довів, що бретонські зображення на

скелях є малюнками папілярних візерунків. Це була надзвичайно різноманітна і доволі повна колекція зображень папілярних ліній людських нігтьових фаланг і долонь [3].

Перша праця, в якій автор описав і класифікував візерунки шкіри на пальцях, називалася «Питання про дослідження фізіології і шкірного покриву людини» і належала Яну Пуркінє. Цікаво, що впродовж доволі короткого періоду часу різні люди в різних кінцях світу, не знаючи про роботи один одного, створили і розвинули наукове вчення про відбитки пальців до рівня його практичного застосування [4]. У цей момент папілярним узорам приділяли увагу родоначальники дактилоскопії Хершел, Генрі, Гальтон, Вуцетич та інші, які й заклали підвалини сучасної класифікації папілярних узорів, котру використовують для створення дактилоскопічних картотек, розшуку і ототожнення злочинців за слідами рук.

Тріумфальний похід дактилоскопії відбувся по всьому світу: 1896 рік — Аргентина, 1897 рік — Британська Індія, 1902 рік — Угорщина і Австрія, 1903 рік — Німеччина, Бразилія і Чилі, 1906 рік — Росія і Болівія, 1908 рік — Перу, Парагвай, Уругвай. Найдовше опиралася дактилоскопії Франція. Однак у серпні 1911 року з Лувру викрали знаменитий шедевр Леонардо да Вінчі «Мона Ліза», що надзвичайно вплинуло на громадську думку. Тому, коли навесні 1914 року в Монако зібрався Міжнародний поліцейський конгрес, покликаний вирішити, якому методу ідентифікації злочинців слід віддати перевагу, закономірно перемогла дактилоскопія.

В Україні систему дактилоскопічного обліку було започатковано у січні 1904 року в м. Києві одним із керівників поліції міста Г.М. Рудим, якого справедливо вважають «батьком української дактилоскопії».

Досвід роботи правоохоронних органів свідчив про ефективність застосування дактилоскопічного методу під час реєстрації злочинців. Проте, коли роботи з дактилоскопічною інформацією (на паперових носіях) через великі її обсяги стали гальмувати, а іноді й унеможлиблювати експертний процес, в експертно-криміналістичних підрозділах було запроваджено електронну обробку масиву дактилоскопічної інформації [6].

Сьогодні метод дактилоскопічної реєстрації є найефективнішим і найдешевшим методом реєстрації людей і потужним засобом боротьби зі злочинністю. Тому з багатьох наявних обліків дактилоскопічний за обсягом посідає провідне місце, причому не лише в Україні, але й у багатьох інших країнах [5].

Складність і багатоаспектність проблеми дактилоскопічної реєстрації зумовлюють необхідність проведення ретельних теоретичних і практичних розробок з удосконалення засобів, прийомів, методів роботи з дактилоскопічною інформацією, адже необхідність в ідентифікації виникає не тільки для встановлення злочинців.

На відміну від України, де й дотепер не існує законодавчого закріплення механізму реалізації дактилоскопічної реєстрації [7], в Республіці Білорусь у 2003 році, Республіці Молдова у 2002 році, Російській Федерації у 1998 році зважилися на те, щоб узаконити дактилоскопічну реєстрацію.

В Україні питання дактилоскопічної реєстрації залишається дискусійним. Противники цієї ініціативи обґрунтовують свою позицію тим, що якщо дактилоскопічна інформація потрапить до чужих рук, то її можуть використати проти людини, а законослухняні громадяни побоюються, що відбитки рук влада може використати для запровадження тотального контролю та зміцнення «міліцейської держави».

Навіть Київська митрополія Української Православної Церкви звертається з проханням до глави держави щодо захисту прав людей і можливості повноцінного життя без ідентифікаторів.

Втім, певна загроза, в тому числі й національній безпеці України, може з'явитися, якщо комерційна компанія-монополіст отримає дактилоскопічні відомості про всіх без винятку громадян нашої країни.

Прихильники ідеї більш широкого застосування дактилоскопічної реєстрації обґрунтовують її низкою чинників. По-перше, це профілактика злочинності, по-друге, виконання вимог Європейського Союзу щодо лібералізації візового режиму з Україною. Як відомо, Єврокомісар з внутрішніх справ Сесілія Мальмстрем внесла у Брюсселі пропозицію законодавчо зобов'язати всіх «негромадян» Європейського Союзу в майбутньому (нову систему буде введено у дію не пізніше 2018 року) на в'їзді до країн ЄС проходити процедуру дактилоскопіювання. По-третє, це суттєва допомога правоохоронним органам у разі здійснення терористичних актів, військових конфліктів (Норд-Ост у Москві, вибух хмарочосів у Нью-Йорку, теракт в Беслані), природних катаклізмів, нещасних випадків, у результаті яких гине багато людей, встановити особу яких без документів доволі складно, а часто й неможливо. Особливе значення дактилоскопічна реєстрація має для людей, які страждають втратою пам'яті. По-четверте, широке застосування дактилоскопічної реєстрації сприятиме міжнародній кооперації правоохоронних органів у боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, нелегальною міграцією, відмиванням грошей тощо. У таких випадках дактилоскопічна інформація може виявитися безцінною допомогою, а отже, вона важлива насамперед для самих громадян і здійснюється тільки в їхніх інтересах. Зберігання дактилоскопічної інформації про осіб можна організувати з урахуванням закордонного досвіду, де інформацію про людину ділять на частини, і вона зберігається у базах різних відомств. Ті, хто з релігійних переконань не бажає надавати таку інформацію про себе, можуть відмовитися від цієї процедури, написавши відповідну письмову заяву.

За будь-яких обставин, особливо з огляду на транснаціональний характер сучасної злочинності, доволі організованої та професійної, система дактилоскопічної реєстрації потребує суттєвого вдосконалення [8], кінцевою метою якого і має стати створення єдиної державної багатофункціональної системи дактилоскопічної реєстрації в Україні.

Водночас створення такої системи сьогодні гальмує відсутність чіткої нормативно-правової регламентації, яка б забезпечувала не тільки її створення, а й ефективність її використання з безумовним дотриманням при цьому прав і свобод людини і громадянина. Тільки за цих умов запровадження єдиної системи дактилоскопічної реєстрації в Україні може бути позитивно сприйнято як населенням, так і іншими країнами.

На цей час дактилоскопіювання населення ґрунтується на Конституції України, законах України «Про міліцію», «Про біженців», «Про оперативно-розшукову діяльність», нормативних актах правоохоронних, прикордонних і міграційних служб України, Державного департаменту виконання покарань. Основним нормативно-правовим актом взяття осіб на дактилоскопічний облік є Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку Експертної служби МВС України,

затверджена наказом МВС України від 11.09.2001 р. № 785, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 25.12.2001 р.

Створення єдиної державної системи дактилоскопічної реєстрації зумовлює прийняття закону «Про дактилоскопічну реєстрацію» з метою закріплення правових гарантій дотримання прав і свобод людини та громадянина, принципів законності і гуманізму, конфіденційності, добровільності та обов'язковості при отриманні та використанні дактилоскопічної інформації, правових засад дактилоскопічної ідентифікації особи, а також низки нормативних актів, які визначають певні механізми реалізації положень зазначеного закону. Крім того, слід вирішити низку завдань організаційного, фінансового, інформаційного, технічного, кадрового та іншого забезпечення створення і функціонування такої системи.

На підставі аналізу багатьох чинників цілком виправданим буде запровадження обов'язкової дактилоскопічної реєстрації стосовно:

- громадян України, чия професійна діяльність пов'язана з підвищеною небезпекою для їхнього життя (громадяни України, які проходять службу в Збройних силах України, в органах внутрішніх справ України, в органах Служби безпеки України, в органах Державної податкової служби України, у військах цивільної оборони, аварійно-рятувальних та інших спеціалізованих формуваннях, підпорядкованих Державній службі України з надзвичайних ситуацій, у митних органах України, в Управлінні державної охорони України, у Державній прикордонній службі України, в органах урядового зв'язку та інформації, а також члени екіпажів повітряних суден цивільної авіації);

- іноземців, які звернулися за наданням притулку чи наданням статусу біженця в Україні;

- іноземців, які незаконно перетнули державний кордон;

- іноземців, які незаконно перебувають на території України;

- іноземців, які підлягають видворенню (депортації) за межі України;

- громадян України та іноземців, яких підозрюють у вчиненні злочину, звинувачених у вчиненні злочину, взятих під варту, підданих адміністративному арешту;

- осіб, які через стан здоров'я чи за віком не в змозі повідомити дані про свою особу, якщо встановити зазначені дані іншим шляхом неможливо.

При цьому фізична особа за бажанням може звернутися до уповноважених органів за місцем проживання з відповідною письмовою заявою щодо проведення добровільного державного дактилоскопіювання з подальшою реєстрацією даних.

З метою забезпечення належного захисту дактилоскопічної інформації від втрати, зміни та несанкціонованого доступу до неї слід:

- забезпечити роздільне зберігання дактилоскопічної інформації, отриманої для різних цілей;

- заборонити використання дактилоскопічної інформації не за призначенням;

- заборонити внесення до державних реєстрів і використання дактилоскопічної інформації, отриманої незаконним шляхом;

- заборонити передачу персоніфікованої дактилоскопічної інформації до іноземних держав і міжнародних організацій, де не забезпечується її захист на рівні, передбаченому законодавством України.

Обмін дактилоскопічною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями повинен здійснюватися відповідно до чинних міжнародних договорів

України. Згоду на обов'язковість надання такої інформації може надавати тільки Верховна Рада України.

Основною проблемою на шляху до створення загальнодержавної системи дактилоскопічної реєстрації сьогодні є відсутність усвідомлення населенням необхідності розширення кола осіб, яких слід дактилоскопіювати. Не зайвим буде звернути увагу і на ментальність українців до такого нововведення.

Станом на сьогодні Україна використовує так званий ефект запізнення, що дозволяє ретельно вивчати досвід тих країн, в яких законодавчо закріплено дактилоскопічну реєстрацію. Зроблено лише перший крок на шляху до втілення в життя ідеї обов'язкового загального дактилоскопіювання населення: комп'ютерна обробка дактилоскопічних даних для організації розшуку злочинців, встановлення осіб невпізнаних трупів, розшук безвісно зниклих осіб [9].

Список використаної літератури

1. *Пацьорек А.* Біблія для кожного і на кожен день. Старий завіт. Книга Іова / А. Пацьорек. — Львів : Свічадо, 2005. — 356 с.
2. *Коран* / [коментарии В.М. Пороховой]. — М. : Аванта+, 2002. — 6-е изд., перераб. и доп. — 268 с.
3. *Бастрыкин А.И.* Знаки руки. Дактилоскопия / А.И. Бастрыкин. — СПб. : Ореол, 2004. — 360 с.
4. *Іщенко А.В.* Історико-хронологічні аспекти розвитку дактилоскопії / А.В. Іщенко // Науковий вісник НАВС. — 2001. — № 1. — С. 245.
5. *Москалькова Т.Н.* Дактилоскопическая регистрация : энциклопедия / Т.Н. Москалькова. — М. : МВД России, 2002.
6. *Самищенко С.С.* Современная дактилоскопия: основы и тенденции развития : курс лекций / С.С. Самищенко. — М. : Изд-во Моск. психолого-социал. ин-та, 2004. — 456 с.
7. *Прохоров-Лукін Г.В.* Проблеми нормативного регулювання дактилоскопічних обліків в Україні / Г.В. Прохоров-Лукін // Криміналістичний вісник. — 2000. — № 3. — С. 63—64.
8. *Лисиченко В.К.* Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопіювання мешканців України / В.К. Лисиченко // Криміналістичний вісник. — 2002. — № 3. — С. 34—40.
9. *Клименко Н.І.* Дактилоскопічні обліки органів внутрішніх справ як джерело криміналістично значимої інформації та їх автоматизація / Н.І. Клименко // Криміналістичний вісник. — 2002. — № 3. — С. 44—47.